

Χριστιανισμός, μαγεία και κοινωνική διαφοροποίηση στη
Νοτιοδυτική Γκάνα: Αποικιοκρατία, εθνογραφία και
ψευδαισθήσεις ελευθερίας. Εθνογραφία και κουλτούρα

Γιάννης

Κυριακάκης

13/10/2022

i.kyriakakis@gmail.com

Η εθνογραφία ως αφορμή για συζήτηση

- Θα ήθελα σήμερα, με αφορμή την δική μου εθνογραφική έρευνα στην Γκάνα να θέσω σε συζήτηση δύο έννοιες, πρώτα την ίδια την εθνογραφική έρευνα στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας και ύστερα την έννοια της κουλτούρας ως του πεδίου που μελετά η ανθρωπολογία
- Στην ουσία θέλω να θέσω σε συζήτηση την δική μου προσέγγιση και στις δύο έννοιες.
- Γιατί ενώ και άλλοι κλάδοι κάνουν επιτόπιες και εθνογραφικές έρευνες (πχ. οι λαογράφοι, οι κοινωνιολόγοι κλπ.) είναι διαφορετική η εθνογραφική έρευνα της ανθρωπολογίας;
- Και τι εννοούμε όταν λέμε ότι η ανθρωπολογία μελετά την κουλτούρα; (και όχι την «κοινωνία» ή «τους άλλους», τις/τους «διαφορετικές-ους»)
- Γιατί είναι πολύ πιο παραγωγικό και ακριβές να μεταφράζουμε το “culture” σε κουλτούρα και όχι σε «πολιτισμό»;

Ανθρωπολογία δεν είναι μόνο η μελέτη του φύλου και των μεταναστών

- Στο τελευταίο του βιβλίο ο Αιμίλιος Τσεκένης γράφει πως ο κυρίαρχος προσανατολισμός των Ελληνίδων και Ελλήνων ανθρωπολόγων στην εθνογραφική έρευνα εντός του Ελληνικού χώρου έχει δημιουργήσει σε αρκετές φοιτήτριες και φοιτητές την εντύπωση πως η ανθρωπολογία είναι η μελέτη του φύλου και των μεταναστών, ενδεχομένως και του εθνικισμού (Τσεκένης 2020:20)
- Θα σας διηγηθώ την δική μου εμπλοκή με την ανθρωπολογία για να τεκμηριώσω την πεποίθησή πως η ανθρωπολογία μελετά εντέλει την κουλτούρα και τις αντιθέσεις της συνολικά και όχι κάποια μεμονωμένη έκφρασή της, όπως το φύλο ή την μετανάστευση.
- Το ενδιαφέρον στην δική μου περίπτωση είναι ότι το αρχικό μου κίνητρο δεν ήταν να πάω να κάνω εθνογραφική έρευνα στην Αφρική, ούτε καν να κάνω ανθρωπολογία. Όλα αυτά προέκυψαν στην πορεία.
- Θα σας διηγηθώ αυτή την πορεία και θα προσπαθήσω να σας δείξω πως η ενασχόλησή μας με την ανθρωπολογία προκύπτει από την προσωπική μας εμπλοκή με αντιθέσεις της δικής μας κουλτούρας ανεξάρτητα εάν πάμε στην άλλη άκρη του κόσμου ή στην διπλανή γειτονιά. Οποσδήποτε όμως μελετάμε κάτι ανοίκειο και σχετικά άγνωστο για να το κάνουμε όσο το δυνατόν οικείο.

Το βιβλίο

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΗΣ

Η ΜΑΓΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

ΠΩΣ Η ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΓΝΩΣΗ ΣΤΗΡΙΖΕΙ
ΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΤΑΞΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Από την
εθνογραφία
της θρησκείας
στη Δυτική
Αφρική, στην
ανθρωπολογία
του σύγχρονου
κόσμου

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Το κίνητρο μου για την έρευνα

- Ξεκίνησα στα τέλη της δεκαετίας του 1990 με την πρόθεση να κάνω μεταπτυχιακό/διδακτορικό στην ψυχολογία για τα όνειρα
- Η γνωριμία μου με τον Charles Stewart και οι απορρίψεις των αιτήσεων μου από τα τμήματα ψυχολογίας με έφεραν το 2000 στο Λονδίνο και στο UCL να κάνω μεταπτυχιακό στην κοινωνική ανθρωπολογία, με προοπτική να συνεχίσω για διδακτορικό στα όνειρα στην Ελλάδα με επιβλέποντα τον Stewart.
- Ωστόσο είχα ήδη διαμορφώσει μια προσέγγιση συνηγορίας στις «λαϊκές» αντιλήψεις για τα όνειρα που από ότι φάνηκε δεν συμβάδιζε με την προσέγγιση του Stewart. Αντίθετα μελετώντας εθνογραφικές αναφορές από ιθαγενείς εθνότητες από Ασία, Αφρική και Αμερική βρήκα χτυπητές συνάψεις με τις δικές μου υποθέσεις ήδη από την «εποχή της ψυχολογίας». Αυτές οι υποθέσεις συνδέονταν όμως με την ευρύτερη κατηγορία της «μαγείας» και όχι στενά με τα όνειρα.
- Έτσι από τα όνειρα πήγα στην μαγεία, κι από την Ελλάδα στην Αφρική!

Η εθνογραφία

- Η επιλογή της Γκάνα και της δυτικής επαρχίας "Nzema" όπου ζούσε η ομώνυμη εθνοτική ομάδα στα σύνορα με την Ακτή του Ελεφαντοστού έγινε σε συνεννόηση με τους επιβλέποντες καθηγητές με τα ακόλουθα κριτήρια:
- Η Γκάνα ήταν πρώην αγγλική αποικία με επίσημη γλώσσα τα αγγλικά οπότε δεν θα ξεκινούσα με σοβαρά προβλήματα γλώσσας
- Η Γκάνα δεν είχε εμφύλιο πόλεμο, ούτε άλλου είδους πόλεμο
- Η περιοχή Nzema ήταν σχετικά απομακρυσμένη και γνωστή για την διατήρηση στοιχείων παραδοσιακής θρησκείας, με μεγάλο αριθμό μαγοθεραπευτών και σχετικά μη ερευνημένη από τους ανθρωπολόγους (στην Γκάνα έλεγαν: Σε όλη τη χώρα οι μάγοι κυκλοφορούν μόνο τη νύχτα, στους Nzema και την ημέρα!)
- Ένας από τους δύο επιβλέποντες είχε κάνει επιτόπια έρευνα στην Γκάνα
- Ένας φίλος μου και συμφοιτητής μου στο Μάστερ ήταν από την Γκάνα και θα μπορούσε να με βοηθήσει στην πρώτη εγκατάσταση εκεί.

Δυτική Αφρική

Γκάνα

Δυτική περιφέρεια

Teleku Bokazo, το «χωριό» μου για 14 μήνες

Teleku Bokazo

Η περιοχή της έρευνας

To Teleku bokazo το 2003

Όψεις του χωριού

Η ανατροπή

- Όταν εγκαταστάθηκα στο χωριό με περίμενε μια ανατροπή.
- Αν και υπήρχαν στο χωριό πέντε μαγοθεραπεύτριες της παλιάς θρησκείας, και ένας ειδικός στα βότανα, υπήρχαν όμως και 12 διαφορετικές χριστιανικές εκκλησίες διαφορετικών δογμάτων
- Σε ένα χωριό 1500-1700 κατοίκων!
- Έτσι έπρεπε να προσαρμοστώ στην πραγματικότητα. Το θέμα μου από την μαγεία πήγε στον θρησκευτικό πλουραλισμό και αργότερα στον Χριστιανικό πλουραλισμό, χωρίς βέβαια να εγκαταλείψω τις υποθέσεις μου για την μαγεία (θα τις αναφέρω παρακάτω).
- Η πρώτη μου δουλειά ήταν να μιλήσω με όλες τις παραδοσιακές θεραπεύτριες και με εκπροσώπους από όλες τις εκκλησίες

Μαγοθεραπεύτριες

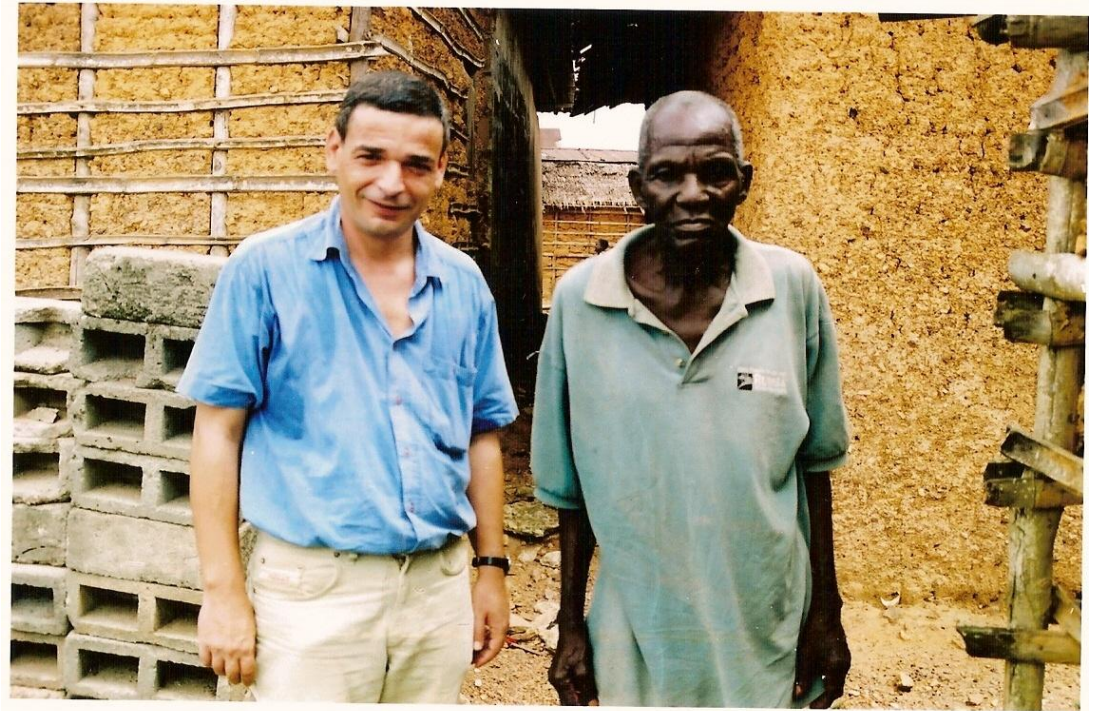

Μαγοθεραπείτριες

Μαγοθεραπεύτρια και βοτανολόγος

Ιεραρχία των μεταφυσικών οντοτήτων της παραδοσιακής θρησκείας για τους Nzema

- Θεός
- Κατώτεροι θεοί
- Πρόγονοι
- Πνεύματα του δάσους
- Μάγοι/Μάγισσες
- Νάνοι

Οι εκκλησίες

/εκκλησίες/πίστεις	/μέλη	%	προέλευση	Άφιξη στο χωριό	
Ρωμαιο-καθολική	265	25.4%	Ευρώπη/Γαλλία	Γύρω στα 1925	
Εκκλησία των 12 Αποστόλων	80	7.7%	Τοπική/ Δυτική περιφέρεια	1945	
Μεθοδιστές	94	9.0%	Ευρώπη/ Αγγλία/ Από κεντρική Γκάνα	Γύρω στα 1970; αναγέννηση 1991	
Εκκλησία της Πεντηκοστής	100	9.6%	Cape Coast (πρώην αποικιακή πρωτεύουσα)	1979	
Εκκλησία της Ιερής Δράσης (Sacred Action)	89	8.5%	Τοπική/ Δυτική Περιφέρεια	1983	
Αποστολική Εκκλησία του Χριστού (Christ Apostolic Church)	64	6.1%	Ανατολική Περιφέρεια	1991	
Συγκεντρώσεις του Θεού Assemblies of God	52	5.0%	ΗΠΑ	1992	
Εκκλησία του Χριστού Church of Christ	35	3.4%	ΗΠΑ	1994	
			St George of Calvary Κέντρο Θεραπείας, Εξαρκισμών και Προσευχής	περίπου 150-200 τακτικοί μετέχοντες	

Εκκλησίες, συνέχεια

Νέα Αποστολική Εκκλ. New Apostolic Church	21	2.0%	Γερμανία	1995
Ερχόμενοι της 7 ^{ης} μέρας Seventh Day Adventist	43	4.1%	ΗΠΑ	1996
Εκκλ. Της Βαθιάς Ζωής Deeper Life Church	9	0.9%	Νιγηρία	1996
Μεμονωμένα μέλη εκκλησιών χωρίς ενορία στο χωριό (Αγγλικανοί, Ιεχωβάδες κλπ.) και της Εκκλ. Musama Disco Cristo η ενορία της οποίας μόλις είχε διαλυθεί στο χωριό	24	2.3%		
Παραδοσιακή θρησκεία	15	1.4%		
Μουσουλμάνοι	51	4.9%		
Καμιά εκκλησία	101	9.7%		
ΣΥΝΟΛΟ	1,043	100%		
St George of Calvary Κέντρο Θεραπείας, Εξορκισμών και Προσευχής	περίπου 150-200 τακτικοί μετέχοντες			1997

Εκπρόσωποι εκκλησιών

Εκπρόσωποι εκκλησιών

Μια κατηγοριοποίηση των εκκλησιών

- Μέσα από τις συνεντεύξεις, την συμμετοχή στις λειτουργίες και τελετουργίες αλλά και το διάβασμα της ιστορίας των ιεραποστολών κατέληξα σε μια κατηγοριοποίηση των χριστιανικών εκκλησιών και στο χωριό αλλά και γενικότερα, και κατέληξα σε 5 βασικές κατηγορίες:
- 1. Τις λεγόμενες «ιστορικές», δηλαδή τις λευκές εκκλησίες, Καθολικούς, Μεθοδιστές (στο χωριό) Αγγλικανούς και Πρεσβυτεριανούς (αλλού στην Γκάνα) που ήρθαν από την Ευρώπη τον 19^ο αιώνα
- 2. Τις προφητικές που αναπτύχθηκαν από το 1910 ως το 1930 με χαρισματικούς προφήτες που προσπάθησαν να συνδυάσουν την παράδοση με τον χριστιανισμό, χωρίς να απορρίπτουν την Αφρικανική κουλτούρα, την πολυγαμία κλπ. Αυτοί οι προφήτες πέθαναν πάμπτωχοι.
- 3. Το πρώτο κύμα των Πεντηκοστιανών που ήρθαν επίσης από Ευρώπη και Αμερική μετά το 1940-1950. Απέρριπταν την Αφρικανική κουλτούρα, αλλά είχαν μαγικά στοιχεία στις λειτουργίες τους, τη γλωσσολαλία, την αναγέννηση μέσω καταληψίας (born again) και τη θεραπεία μέσω της πίστης
- 4. Διάφορα νέο-προτεσταντικά ρεύματα κυρίως από Γερμανία, Ελβετία, Αμερική που αρνιούνταν κάθε επαφή είτε με την ντόπια κουλτούρα, είτε με μαγικά στοιχεία, ακόμη και με την μουσική στις λειτουργίες
- 5. Τις «χαρισματικές», μέγα-εκκλησίες κατά το πρότυπο των Αμερικανών ευαγγελιστών, με το «ευαγγέλιο της ευημερίας» (prosperity gospel) που κηρύττει ότι είναι ντροπή να είναι κανείς φτωχός και ο πλούτος είναι δείγμα θεϊκής εύνοιας . Οι εκκλησίες αυτές φύτευαν σαν τα μανιτάρια στην Γκάνα και παντού στην Αφρική μετά το 1990

Η ιδεολογία του αντι-Αφρικανισμού

- Αν και όλα αυτά τα ρεύματα του Χριστιανισμού συνυπήρχαν στο παρόν και δεν υποκαθιστούσαν το ένα το άλλο, παρόλη την διαφορετική χρονική στιγμή της εμφάνισης τους στην Γκάνα, την ατζέντα φαινόταν να την καθορίζει το πιο δυναμικό ρεύμα, δηλαδή αυτό των χαρισματικών/ νέο-πεντηκοστιανών.
- Αυτοί κατηγορούσαν την παραδοσιακή θρησκεία και γενικά ότι παλιό και παραδοσιακό ως υπεύθυνη για τα δεινά των ανθρώπων, θεωρούσαν την δράση των παραδοσιακών θεοτήτων ως υπαρκτή, αλλά συνώνυμη συλλήβδην του διαβόλου και υπόσχονταν πρόοδο και προκοπή σε όσους τους ακολουθούσαν αρκεί να αποκοπούν από την παράδοση
- Η ρητορική αυτή είχε επηρεάσει όλα τα ρεύματα εκτός από αυτό των παλιών προφητικών εκκλησιών

Η σχέση κοινωνικής διαφοροποίησης και θρησκευτικής προτίμησης

- Για όσο διάστημα έμεινα στο Teleku bokazo προσπάθησα να συσχετίσω την επιλογή εκκλησίας ή πίστης με την κοινωνική διαφοροποίηση
- Χρησιμοποίησα διάφορες μεθόδους, ερωτηματολόγιο με δημογραφικά και άλλα στοιχεία (μόρφωση, επάγγελμα κλπ) σε σχέση με την ένταξη σε κάποια εκκλησία (μαζέψαμε με τους βοηθούς μου 1043 δείγματα), συμμετοχική αξιολόγηση πλούτου, ιστορίες ζωής ανθρώπων που είχαν αρρωστήσει και πήγαν ή σε Χριστιανική εκκλησία ή σε μαγοθεραπεύτρια για να θεραπευτεί.
- Στο τέλος αρρώστησα κι εγώ και θεραπεύτηκα μέσα από μια προσευχή για το κακό μάτι που μου είχε μάθει ένας πρόγονος μου.
- Η συσχέτιση που βρήκα ήταν ενδεικτική αλλά όχι απόλυτη. Όλοι οι «πλούσιοι» ήταν Καθολικοί, όπως και όλοι οι απόφοιτοι πανεπιστημίου, όμως και πολλοί φτωχοί αγρότες ήταν Καθολικοί. Η ανοχή στις μαγοθεραπεύτριες έπαιζε ρόλο εδώ. Οι νέοι προτιμούσαν τις πιο καινούργιες εκκλησίες, οι πιο φτωχοί και πιο αμόρφωτοι την προφητική εκκλησία

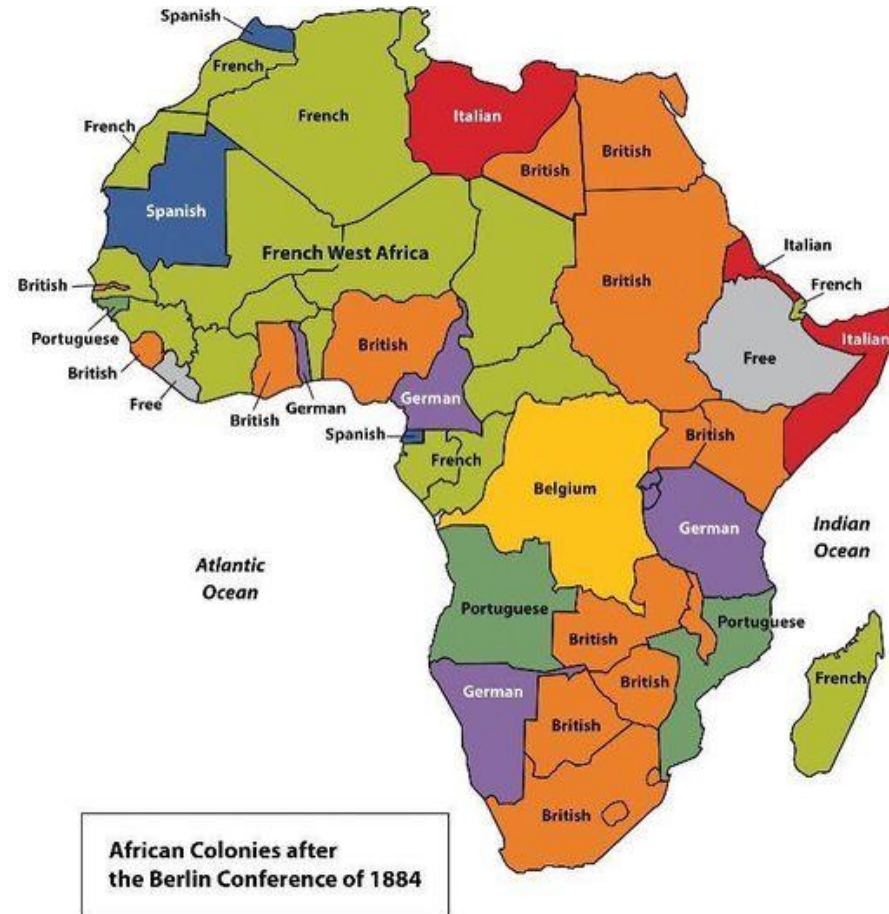
Η ψευδαίσθηση της ελευθερίας

- Αυτό που έπαιζε τον μεγαλύτερο ρόλο στην επιλογή εκκλησίας ήταν η προστασία από κατάρες, μαγείες και επιθέσεις από διαβολικές δυνάμεις, και η ελπίδα για ανοδική κοινωνική κινητικότητα.
- Έτσι οι νέοι ήταν κάθε φορά ένα πρόσφορο κοινό για νέες ιεραποστολές
- Στο ερωτηματολόγιο που κάναμε υπήρχε ερώτημα για το αν η εκκλησία των πληροφορητών –τριών ήταν αυτή των γονιών τους. Πάνω από 50% απάντησε όχι
- Πολλοί νέοι που ήταν δυσαρεστημένοι από την εκκλησία τους, ειδικά οι μορφωμένοι και άνεργοι, γίνονταν «πάστορες» σε μια νέα εκκλησία ή έφτιαχναν μια δική τους.
- Ένας από τους βοηθούς μου στο ερωτηματολόγιο φοιτητής κοινωνιολογίας τότε, μετά από 5-6 χρόνια ίδρυσε μια δική του εκκλησία. Τώρα είναι επίσκοπος

Οι δικές μου υποθέσεις και η διατριβή

- Εγώ πριν να κατέβω στην Γκάνα, βασιζόμενος σε ένα κεφάλαιο από την ιστορική εθνογραφία του Edwin Ardener στο Καμερούν είχα την υπόθεση ότι οι κατηγορίες μαγείας θεριεύουν όταν σε μια κοινότητα που αυτορυθμίζεται με όρους εξισωτισμού εισάγεται μια οικονομική ή πολιτική παρέμβαση που παραβιάζει τις σχέσεις ισότητας. Πιο απλά όταν κάποιος πλουτίζει και κάποιος άλλος φτωχαίνει. Οι κατηγορίες έλεγε ο Ardener απευθύνονταν εναντίον αυτών που πλούτισαν από μια καλλιέργεια που έφεραν οι λευκοί. Αντίστοιχες παρατηρήσεις έκανε και ο Michael Taussig στη Λατινική Αμερική λίγο αργότερα
- Στο χωριό μου όμως στην Γκάνα, οι κατηγορίες απευθύνονταν στους φτωχούς και τους απελπισμένους! Τι συνέβη;
- Αυτό που είχε συμβεί ήταν η κοινωνική διάλυση που είχε φέρει το ΔΝΤ στην Γκάνα και η Παγκόσμια Τράπεζα με τα νεοφιλελεύθερα προγράμματα «δομικής προσαρμογής» (structural adjustment) από το 1982 κι έπειτα, μαζί με την ιδεολογική ηγεμονία της ενοχής της Αφρικανικής κουλτούρας που είχε τόσο μακρά ιστορία όσο οι ιεραποστολές και η αποικιοκρατία.

Το υπόβαθρο της αποικιοκρατίας

Κακάο, Καρυδόδεντρα, Καουτσούκ, Φοινικόδεντρα και χρυσορυχεία

- Η αποικιοκρατία αυτό που κυρίως άλλαξε στην Αφρική ήταν η επιβολή από το 1870-1880 κι έπειτα των περιφήμων cash crops, δηλαδή την εγχρήματη καλλιέργεια, την καλλιέργεια για την «αγορά» με την αντίστοιχη χρήση μισθωτής εργασίας, και αντίστοιχα στα ορυχεία την επιβολή της μισθωτής εργασίας.
- Μέσα σε 70-80 χρόνια άλλαξε ριζικά η οργάνωση της εργασίας και της παραγωγής από την οικονομία αυτοσυντήρησης των ευρείων οικογενειών στην οικονομία της απόλυτης εξάρτησης από μονοκαλλιέργειες, μισθούς και προσόδους
- Στην περιοχή της έρευνας μου η μοναδική εγχρήματη καλλιέργεια ήταν τα καρυδόδεντρα, πιο βόρεια τα δέντρα κακάο, δυτικά οι φοίνικες και ανατολικά το καουτσούκ. Ξεχωριστή περίπτωση βέβαια είναι τα χρυσορυχεία.
- Αυτό που είναι χαρακτηριστικό, είναι ότι οι ιεραποστολές από την Ευρώπη είχαν ελάχιστη απήχηση στην Αφρική πριν την ανάπτυξη των εγχρήματων (μονο) καλλιεργειών. Μετά όμως η εξαπλώση τους ήταν ραγδαία.

Νεοφιλελευθερισμός, Παγκόσμια Τράπεζα, ΔΝΤ και νέο-αποικιοκρατία

- Η Γκάνα απέκτησε την ανεξαρτησία της το 1957. Το νέο κράτος σε μεγάλο βαθμό εξαρτιόταν από τα έσοδα από τις εξαγωγές κυρίως καρπών κακάο (πρώτη χώρα στον κόσμο σε παραγωγή την δεκαετία του 1960) και άλλων εξαγωγικών προϊόντων.
- Το 1966 η CIA ανέτρεψε τον εκλεγμένο πρόεδρο Kwame Nkrumah, και τον διαδέχτηκαν μια σειρά από στρατιωτικές, διεφθαρμένες κυβερνήσεις οι οποίες στηρίχτηκαν σε ένα πελατειακό κράτος που τροφοδοτούνταν από τα έσοδα από τις εξαγωγές
- Μια απότομη πτώση των διεθνών τιμών του κακάο σε συνδυασμό με φαραωνικούς δανεισμούς για υποδομές οδήγησε την Γκάνα σε χρεωκοπία το 1979.
- Από το 1982 η χώρα τέθηκε κάτω από την εποπτεία του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας, οργανισμοί που επέβαλαν μαζικές ιδιωτικοποιήσεις, δίδακτρα στην εκπαίδευση και κατάργησαν όλες τις κοινωνικές και αγροτικές επιδοτήσεις. Ακολούθησε πρωτοφανής φτωχοποίηση.
- Από τις αρχές του 1990 έχουμε μια μαζική εισβολή πεντηκοστιανών και ευαγγελιστών ιεραποστολών που κατηγορούν την Αφρικανική κουλτούρα και θρησκεία για τα δεινά της χώρας!

Η δική μου ψευδαίσθηση ελευθερίας

- Στην διατριβή μου υποστήριξα ότι όλη αυτή η ηγεμονία της δυτικής πολιτισμικής υπεροχής και της ενοχοποίησης της παραδοσιακής Αφρικανικής κοσμολογίας ξεκινάει με τις δυτικές ιεραποστολές του 19^{ου} αιώνα και συνεχίζεται ατόφια ως σήμερα ως η αποικιοκρατία του νου.
- Παρέθεσα ατόφια τη ρήση του βοτανιστή του χωριού που όταν τον ρώτησα «γιατί υπάρχουν τόσες εκκλησίες στην Γκάνα;», μου απάντησε «μα τι ρωτάς; Εσείς οι λευκοί μας τις φέρατε»!
- Υποστήριξα πως υπάρχουν πολλοί Χριστιανισμοί, ωστόσο ο ντόπιος προφητικός Χριστιανισμός ως περιεκτικός και ανεκτικός (αντί του ρατσιστικού δυτικού) ήταν πιο κοντά στο πνεύμα της Καινής Διαθήκης από οποιοδήποτε άλλον.
- Η διατριβή μου απορρίφθηκε μετά βαιών και κλάδων. Μου δόθηκαν 18 μήνες για αλλαγή εκ βάθρων όλων των σχετικών κεφαλαίων και μου δόθηκε το διδακτορικό μόνο όταν αφαίρεσα τις κατηγορίες στις ιστορικές ιεραποστολές του 19^{ου} αιώνα (τις οποίες όλως τυχαίως μελετούσε ο κύριος εξεταστής μου).

Σαν συμπέρασμα

- Γιατί κουλτούρα και όχι πολιτισμός;
- Η κουλτούρα σαν έννοια είναι πιο ευλύγιστη και πιο κατάλληλη για να αποτυπώσει αυτό που κάνουμε οι ανθρωπολόγοι.
- Εγώ πριν καν μπω στην ανθρωπολογία βρισκόμουν στο μεταίχμιο μια αντίφασης της κουλτούρας. Δεν υπάρχει ενιαία κουλτούρα. Η κουλτούρα συγκροτείται από αντιφάσεις. Αντιφάσεις που φέρει ο καθένας μέσα του. Εγώ έφερα μέσα μου την φτωχή αγροτική καταγωγή των γονιών μου με την πίστη στις λαϊκές δοξασίες για τα όνειρα, το κακό μάτι κλπ. η οποία βρισκόταν σε αντίθεση με τον ρόλο του προοδευτικού ορθολογιστή διανοούμενου. Δεν μπορεί «ο πολιτισμός» να περιγράψει αυτή την αντίφαση. Αυτή η αντίφαση με έφερε στην ανθρωπολογία και στην Αφρική και όχι το αντίθετο
- Η εθνογραφία έλυσε την αντίφαση με μια ανατροπή. Βρέθηκα να στηρίζομαι σε προλήψεις, σε προσευχές και σε εξορκισμούς, για να κατανοήσω τι γίνεται γύρω μου αρχικά, και για να σώσω την υγεία μου στην συνέχεια. Στο εγχείρημα αυτό δεν έκανα διάκριση ανάμεσα στην καλή παράδοση και τον κακό Χριστιανισμό. Διάλεξα αυτό που διάλεγαν οι αγράμματοι και οι πιο φτωχοί. Η αξιολογική ουδετερότητα του επιστήμονα συντρίφτηκε κάτω από την ανάγκη της επιβίωσης και της ιδεολογικής συνηγορίας στον εξισωτισμό και την δικαιοσύνη των ανίσχυρων.

Γιατί η εθνογραφική έρευνα στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας είναι διαφορετική από τα πλαίσια της Κοινωνιολογίας, Ιστορίας, Λαογραφίας, Πολιτικής Οικονομίας, Ψυχολογίας κλπ.

- Δύο είναι τα στοιχεία που κάνουν την ανθρωπολογική εθνογραφία διαφορετική:
- Πρώτον η αντιμετώπιση της κουλτούρας ως «ολικού φαινομένου» όπως έλεγε ο Μαρσέλ Μως. Με ότι και αν καταπιαστούμε στην επιτόπια έρευνα, δεν μπορούμε να μην το συνδέσουμε με την κουλτούρα δηλαδή, την αντίληψη των ατόμων και ομάδων για τον εαυτό τους, τον κόσμο και τους άλλους και την δέσμη πρακτικών και σχέσεων που αναπαράγουν ή μετασχηματίζουν αυτή την αντίληψη
- Ωστόσο είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε πως η κουλτούρα δεν είναι ομοιογενής αλλά συγκροτείται από αντιφάσεις και σχέσεις δύναμης, όπως έδειξε ο Σωτήρης Δημητρίου στο τελευταίο βιβλίο του «Κοινωνική Εξέλιξη και Σχέσεις Δύναμης».
- Κι εδώ ερχόμαστε στο δεύτερο στοιχείο: Εφόσον όλοι ανήκουμε σε μια, και φέρουμε μια κουλτούρα, κι εφόσον η κουλτούρα συγκροτείται από αντιφάσεις, ο ερευνητής είναι μέρος αυτών των αντιφάσεων οπότε και μέρος της έρευνας
- Όπως 10 ζωγράφοι θα ζωγράφιζαν με το ίδιο μοντέλο 10 διαφορετικούς πίνακες έτσι και 10 διαφορετικοί ανθρωπολόγοι θα έκαναν δέκα διαφορετικές εθνογραφίες για την ίδια κοινωνική ομάδα ή τον ίδιο τόπο. Καμιά δεν θα ήταν η ορθή και καμιά λανθασμένη, αλλά όλες θα αντιστοιχούσαν σε μια πολιτική, ερμηνευτική θέση, από μια συγκεκριμένη σκοπιά της κουλτούρας. Με αυτή την έννοια η ανθρωπολογία είναι η άρνηση του δυτικού ορθολογισμού.

Εθνογραφία, επιστήμη και σχέσεις δύναμης

- Ωστόσο πρέπει να κρατήσουμε το εξής:
- Δεν έχουν και οι 10 διαφορετικές οπτικές των 10 διαφορετικών ανθρωπολόγων την ίδια *δύναμη*.
- Στην περίπτωση της δικής μου διατριβής η οπτική που έβλεπε τις Ευρωπαϊκές ιεραποστολές του 19^{ου} αιώνα να έχουν θετικό ρόλο στην Αφρική, να προστατεύουν και να ενδυναμώνουν τον ντόπιο πληθυσμό, ήταν σαφώς *πιο ισχυρή θεσμικά* από την δική μου οπτική που έβλεπε το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή την διάλυση της αυτό-εκτίμησης και της υπερηφάνειας των Αφρικανών για την «Αφρικανικότητα» τους
- Οπότε και η εθνογραφία, η ανθρωπολογία και γενικότερα η επιστήμη υπόκειται στους συσχετισμούς δύναμης.